

Ситник О., Ситник Ю. Мовна політика як важливий аспект стратегії реінтеграції окупованої території Донбасу. Мовна політика держава: історико-правова ретроспектива і сучасність. Матеріали 13-тої Всеукраїнської наукової конференції (м. Львів, 3 грудня 2021 р.). / Наукові конференції історико-правової проблематики. Вип. 13 / Терлюк І.Я. (укладач) / ІІПО НУ «Львівська політехніка». Львів: Л-Прес, 2021. С. 61-66.

Олександр Ситник, oleksander_sytnyk@i.ua

Юлія Ситник, july-don@i.ua

МОВНА ПОЛІТИКА ЯК ВАЖЛИВИЙ АСПЕКТ СТРАТЕГІЇ РЕІНТЕГРАЦІЇ ОКУПОВАНОЇ ТЕРИТОРІЇ ДОНБАСУ

Радянський тоталітарний режим середини ХХ ст., серед іншого, був спрямований на денационалізацію республік СРСР й формування аморфної етнічної спільності під назвою «радянський народ», котра була б позбавлена національної ідентичності. Ця ідея, загалом, не мала реальної перспективи. Однак, методи її втілення спирались на увесь репресивний інструментарій тоталітарного режиму. І як наслідок – упродовж кількох десятиліть на теренах Донеччини було винищено національно свідому інтелігенцію, загалом ліквідовано або ж мінімізовано викладання національними мовами в навчально-наукових і культурно-мистецьких закладах. Водночас, на теренах Донеччини вирішальним чинником знищення чи збереження національно-релігійної ідентичності залишалася саме мова. Саме тому завдання збереження та плекання національної мови та національної ідентичності є нині чи не найпріоритетнішим.

Непоследовність розв'язання цього стратегічного завдання, особливо з боку органів місцевої та державної влади, призвела до цілої низки деформацій і упущень. Зокрема, надалі це стало однією з головних причин поширення тут «Русского мира» та сепаратистських тенденцій.

Сучасні українські вчені Донеччини висловлюють потребу аналізу духовних, соціокультурних й історичних коренів не тільки заходу та центру України, але й індустріальних східних регіонів України. Ідеться передусім про необхідність владі та громадськості усвідомити специфічність і важливість для України базових старопромислових регіонів, зокрема Донбасу, як індустріально найпотужнішого краю зі своєю історією, лінгвістичними, етнічними та ментальними особливостями, способом життя та свідомістю, ідентичністю, яка, попри великі зміни, що відбулися впродовж півтора століття, мало змінилася [7, с. 269, 270].

Загальновідомо, що в Конституції України чітко прописано, що державною мовою є українська. Однак, існує думка, що ця стаття непослідовно виконується, а останнім часом її невиконання стало засадою державної політики [2]. Унаслідок цієї дискримінації та ідентифікаційної невизначеності українське суспільство стало надто вразливим до московської ідеології «Русского мира».

І вже нині логічно постає запитання: чи була б можливою ця війна, якби з 1991 р. на Донбасі були мова, історія України (а не історія, нав'язана нам з Москви), українська література, українські національні традиції, герої та символи (а не занесені з Росії звички, що часто межували із субкультурою кримінального світу), цивілізований, європейський соціум (а не безмовне «население» з домінуванням кримінальників, комуністів й різного роду прислужників олігархів).

Безперечно, що ні! Це на початку 2014 р. досить переконливо продемонстрували ті райони Донбасу (зазвичай з переважаючим відсотком сільських жителів), де переважали українські звичаї й традиції, особливо – в національно-мовному відношенні. Всі спроби нав'язування там «Русского мира» закінчилися невдало. Натомість у депресивних шахтарських містах і селищах, з великим відсотком люмпенізованих й денаціоналізованих жителів, де спостерігалася не лише мовно-культурна, а й морально-ментальна деградація населення, були створені сприятливі умови не лише для приходу «Русского мира», але й для встановлення там злочинної влади різного роду терористів-найманців (зокрема й вихідців з Кавказу, бурятів тощо), а відтак, й агресії Російської Федерації.

Нинішня російсько-українська війна як різновид гібридної – інформаційно-диверсійної війни є, насамперед, війною ідеологій. Великою мірою вона була зумовлена прагненням реанімувати путінським режимом праобраз Радянського Союзу, з усіма його ідейно-політичними атрибутами та символами (включно з маргінальною найзастосованіших гібридно-інформаційних технологій була й залишається доктрина «Русского мира».

Українській нації притаманна власна семіотична мережа, тобто, за визначенням О. Мотиля, система символів, котрі відрізняють одну націю від іншої [6, с. 92, 93]. Іншими словами семіотична мережа дає підстави розглядати нації з врахуванням способу мислення й поведінки її представників і зрештою – особливого національного духу.

Витоки української духовно-національної ідентичності та формування української ідеї – «українського ідейного себебачення», – як іменує її колектив дослідників на чолі з В. Сергійчуком, – тісно

взаємопов'язані з походженням українців та освоєнням ними свого життєвого простору, який в українській історії означений численними етнічно-духовними маркерами, починаючи від мови й церкви, як виразників і творців духовності, і закінчуючи державою, котрі допомагають досягнути засадничі підвалини становлення української етнокультури та етнопсихології, оскільки національна ідентичність українців, як підкреслюють ці автори, формується безпосередньо на основі українського ментального типу. Водночас у процесі національної самоідентифікації відбувається поєднання «національного» й «загальнолюдського», що має істотні переваги в духовному плані, бо через духовне осягнення світу й самоусвідомлення свого «Я» українці неодмінно ідентифікували себе з колективним «Ми» – зі світом, з яким вони співжили й до якого себе прилучали, що розширювало й урізноманітнювало культурно-етнічне уявлення про себе й світ [9, с. 32-33].

Саме з боротьби за мову здебільшого починається боротьба народів за свої права [3, с. 17]. Водночас треба враховувати те, що Українська держава є поліетнічною й мультикультурною, а відтак надзвичайно важливим її завданням є об'єднання та згуртування навколо сучасної національної ідеї всього українського народу, а також представників інших етносів, які живуть в Україні [4, с. 24-27]. На нашу думку, одним із консолідувальних чинників має стати державна українська мова.

Мовно-комунікативна політика Української держави була недостатньо далекоглядною й прогнозованою. Вона змінила свій курс у зв'язку з ухваленням закону № 4651-VI «Про засади державної мовної політики» 2012 року. У зв'язку з цим комунікативні функції української мови, яка є рідною для 67,5 % українців, поступово звужувалися,

особливо на Півдні й Сході країни. Одним з головних чинників гальмування поширення української мови як державної була мовна політика місцевої влади, а також комунікаційний та інформаційний чинники, які повністю контролюються місцевою владою [8, с. 242]. Цей закон втратив чинність Закону, як такий, що не відповідає Конституції України (є неконституційним) через Рішення Конституційного Суду № 2-р/2018 від 28.02.2018 [2]. На нашу думку, обнадійливі перспективи розвитку мова здобула з ухваленням нового закону № 2704-VIII «Про забезпечення функціонування української мови як державної», який був ратифікований рішенням Верховної Ради України 25 квітня 2019 р., зважаючи на поступове впровадження цього закону в усіх сферах, крім приватного спілкування та релігійних обрядів [1]. Також закон визначає, що публічне приниження чи зневажання української мови може стати підставою для притягнення до юридичної відповідальності.

Наведені спостереження дають змогу зробити такі висновки. У жодному разі держава не має допускати створення національно-мовного вакууму на зразок того, який був створений на Донбасі, оскільки це логічно переростає у антидержавну загрозу. Справа розвитку мовно-культурної самосвідомості в Україні має бути поставлена на державний рівень, оскільки лише в такий спосіб можна забезпечити подолання усіх форм русифікації українського суспільства, які визрівали століттями. Змагання за мовне відродження має йти в парі з процесами формування національної гідності, активної позиції українця. Це ж, і собі, вимагає від українця подолання в суспільстві шкідливих наслідків поширення психології малоросійства, національної недокровності й безвольності. Потрібен новий ментальний злам українського соціуму в східній частині країни, аби докорінно змінити ситуацію.

Саме відродження рідної мови стало процесом невимушеної перебудови свідомості, переорієнтації на нові цінності, відновлення зовсім іншої системи світосприймання [5, с. 126].

Варто наголосити, що оскільки Українська держава є поліетнічною й мультикультурною, то серед пріоритетних її завдань є об'єднання та згуртування навколо сучасної національної ідеї всієї української нації, включно з представниками інших етносів, які мешкають в Україні. Одним із консолідувальних чинників має стати державна українська мова. Водночас саме національно-культурна ідентичність зазвичай виступає визначальним чинником розвитку громадянського суспільства та цивілізованої держави загалом.

Література

1. Закон України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» від 25 квітня 1919 року № 2704-VIII. Відомості Верховної Ради (ВВР), 2019, № 21, ст. 81.
2. Закон України «Про засади мовної державної політики» від 3 липня 2012 року № 5029-VI зі змінами. Відомості Верховної Ради (ВВР), 2013, № 23, ст. 218.
3. Іванишин В., Радевич-Винницький Я. Мова і нація / За заг. редакцією Я. Радевича-Винницького. Дрогобич : Видавнича фірма «Відродження», 1994. 218 с.
4. Коваленко В. Сучасна українська національна ідея як невід'ємний чинник побудови громадянського суспільства. Віче. 2011. № 23. С. 23–27
5. Ми йдемо! (нариси з історії Донецького обласного ТУМ) / [Білецький В., Оліфіренко В., Тиха В. та ін.]; за заг. ред. В.

- Білецького. Донецьк: Український культурологічний центр; ТОВ «Рапіт», 1998. 224 с.
6. Мотиль О. Держава і нація. Quo vadis Україно?: матеріали третьої (зимової) сесії міжнародної школи україністики, (Київ, січень 1992 р.), Ч. 1 / Упоряд. та автор вступн. статті І. Осташ / Міжнародна школа україністики. Одеса : «Маяк», 1992. С. 86–106.
 7. Пасько І., Пасько Я., Коржов Г. Плавильний басейн Донецької ідентичності. *Історія. Нація. Особистість. Вибране: історіософські етюди та манускрипти*. Донецьк : ТОВ «Східний видавничий дім»; Асоціація філософів і релігіє знавців; Донецьке відділення Центру гуманітарної освіти НАН України, 2013. 424 с.
 8. Савойська С. В. Роль і значення мовно-комунікативної політики та політичної культури у розвитку українського полікультурного суспільства. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 22: Політичні науки та методика викладання соціально-політичних дисциплін*. Спеціальний випуск. 2014. С. 240–246.
 9. Сергійчук В., Піскун В., Воропаєва Т., Ціпко А., Щербатюк О. Трансформація національної ідентичності: історіософські, культурологічні та соціально-психологічні аспекти. *Фундаментальні орієнтири науки*. К., 2005. С. 24–53.